

Josef Hrabě: Armády soudobého imperialismu

Praha, Naše vojsko 1977, 152 s.

Je záslužným činem nakladatelství *Naše vojsko* v Praze, že vydalo v edici *Štít* původní sociologickou práci J. Hraběte *Armády soudobého imperialismu*.

Autor právem považuje ozbrojené násilí za jeden z významných prostředků politiky soudobého imperialismu, jehož institucionálním vyjádřením jsou ozbrojené síly. Přestože z hlediska dějinného vývoje jsou anachronismem, představují reálnou a velmi nebezpečnou sílu, která trvale ohrožuje nejen mír a bezpečnost národů socialistických zemí a všech pracujících, ale koneckonců i existenci lidského rodu a veškerého života na naší planetě.

Nezbytným předpokladem vítězství nad silami světové reakce je poznávání jejich možností a prostředků cílevědomým úsilím různých oborů společenských věd. Také marxisticko-leninská sociologie vytyčuje řadu otázek, jejichž zodpovězení je užitečné pro poznávání potencionálního protivníka. Za nejzávažnější otázky považuje autor tyto: poznání sociální podstaty, struktury a sociálních funkcí ozbrojených sil soudobého imperialismu, studium a zobecnění podstatných charakteristik buržoazního důstojnického sboru, zvláštností sociální organizace imperialistických armád a v neposlední řadě poznávání hlavních souvislostí utváření vztahů mezi ozbrojenými silami a společností. Nedílnou součástí řešení těchto otázek je principiální marxisticko-leninská kritika buržoazní sociologie vojenství, jejích funkcí, teoretických a metodologických východisek a principů a cílevědomá, systematická a kritická práce s fakty.

Práce je rozčleněna do jedenácti kapitol.

V první kapitole, *Obecná východiska sociologické analýzy armád soudobého imperialismu*, se autor zabývá základními teoretickými a metodologickými otázkami sociologického přístupu k tématu. Podrobuje kritice ahistorismus a netřídní přístup buržoazní sociologie ke vzniku a existenci stálých armád. Zásluhou V. I. Lenina byly v nových historických podmínkách rozvinuty myšlenky materialistického pojetí dějin o těsné závislosti válek a armád na charakteru společenskoekonomické formace, myšlenky o vzájemné podmíněnosti ekonomiky, politiky a vojenství.

Materialistické pojetí dějin prokázalo na základě analýzy historie vojenství, že tato oblast se rozvíjí podle stejných přírodně historických zákonů jako vývoj celé společnosti. Ve válkách a armádách se zrcadlí obraz zákonitostí společenského života, stupeň rozvoje jejich výrobních sil, charakter výrobních vztahů, včetně sociálních rozporů a konfliktů společnosti v dané etapě jejího vývoje.

Leninovu analýzu imperialismu, zdůraznění politického profilu imperialismu jako „tendence k násilí a reakci vůbec“ potvrzuje celý dosavadní vývoj. Novým jevem je, že ozbrojené síly imperialistických států se z role pouhého nástroje politiky postupně staly výrazným aktérem tvorby politických rozhodnutí. Prohlubování základního rozporu současné epochy a příznak zániku imperialismu vyvolávají naději a úsilí sil světové reakce zvrátit pomocí ozbrojených sil dosavadní historický vývoj lidstva.

Druhá kapitola, *Globální strategie soudobého imperialismu a jeho ozbrojené síly*, ukazuje roli ozbrojených sil imperialismu v širším kontextu probíhajícího třídního boje mezi socialismem a kapitalismem ve světovém měřítku. Hlavním posláním této globální strategie je znovu získat ekonomickou, politickou, ideologickou a vojenskou kontrolu nad revolučními i kontrarevolučními procesy ve světě s cílem zvrátit zákonitý vývoj lidstva k socialismu. Vedoucí úlohu v koncipování a realizaci globální strategie hrají USA. Protisovětská, kontrarevoluční strategie je realizována prostřednictvím soustavy ekonomických, politických, ideologických a vojenských opatření.

Fakty uváděné v této kapitole ukazují, že globální strategie soudobého imperialismu musí nutně a objektivně být jedním z východisek vojenské politiky socialistického společenství i vojenské politiky naší strany. Nejen to. Její znalost je předpokladem hlubšího zamyšlení a pochopení požadavků, které klade členství v koalici na naší zemi a její ozbrojené síly.

Třetí kapitola, *Úkoly a funkce buržoazních ozbrojených sil*, je věnována zejména změnám v obsahu a cílovém zaměření funkcí buržoazních ozbrojených sil. Tendence k politické reakci, ozbrojenému násilí a válkám se v buržoazních armádách projevovala již v minulosti. V jednotlivých případech sice může dojít k aktivizaci obranné funkce buržoazních ozbrojených sil, dokonce může dojít k dočasnému sblížení zájmů pracujících se zájmy vykořisťovatelských tříd. Avšak typické pro buržoazní armády v celé dosavadní historii je, že „obránná funkce je v příkrém rozporu s podstatou kapitalistické společensko-ekonomické formace (s. 33). Tato tendence k politické reakci a násilí v průběhu historického vývoje zejména po druhé světové válce dále zesílila, jak o tom přesvědčivě svědčí fakty, uváděné v tabulkách (č. 6, 7, 8) informujících o agresivních vojenských akcích hlavních imperialistických států v letech 1945–1973.

V závěru kapitoly uvádí autor na základě zobecnění tuto klasifikaci funkcí soudobých imperialistických armád: 1. ozbrojené síly působí jako mocenský nástroj a ozbrojená opora třídního panství monopolistické buržoazie i jako prostředek vzájemného boje mezi jednotlivými skupinami kapitalistů; 2. plní roli úderné síly kolonialismu a neokolonialismu, koloniální expanze i nástroje zachovávání a udržení koloniálního panství; 3. jsou prostředkem antikomunistické politiky soudobého imperialismu, kterou realizují: a) ve formě vojenských intervencí tam, kde již zvítězila dělnická třída, nebo tam, kde je ohroženo třídní panství buržoazie revolučním dělnickým hnutím; b) ve formě ozbrojeného násilí proti pokrokovým revolučním silám v jednotlivých kapitalistických státech; c) vojenskou podporou politické reakce v kapitalistických státech.

Čtvrtá kapitola, *Početní stavy buržoazních ozbrojených sil*, je věnována absolutním a relativním ukazatelům sociální pozice ozbrojených sil v sociální a ekonomické struktuře USA, Francie, Anglie a NSR. Autor přesvědčivě dokazuje, že sociální pozice ozbrojených sil a růst úlohy vojenského činitele v kapitalistické společnosti zdaleka není určen pouze početními stavy, nýbrž takovými relativními ukazateli, jako je ekonomická síla, vyjádřená množstvím a charakterem spotřebovaných výrobků, respektive úhrnem ekonomických a finančních prostředků, jimiž disponuje, společenskou prestiží a autoritou, charakterem hodnot a cílů, pro něž byla vytvořena a dalšími.

Pozoruhodné jsou ekonomické ukazatele stupně militarizace. Z nich vyplývá, že ozbrojené síly soudobého imperialismu představují největší, nejmasovější a najmocnější sociální organizaci svého druhu. Soustřeďují totiž více pracovních sil než jakýkoli jiný podnik a dokonce předčí i celá národohospodářská odvětví. V mocenské struktuře působí jako mohutná skupina sociálního nátlaku. Jsou největší a nejorganizovanější vzdělávací a výchovnou institucí, která ovlivňuje práci a život milionů lidí. „V sociální struktuře kapitalistických států neexistuje instituce, která by mohla v tomto směru soutěžit s ozbrojenými silami“ (s. 42).

Pátá kapitola, *Profesionalizace ozbrojených sil — výraz prohlubující se reakční podstaty soudobého buržoazního vojenství*, a šestá kapitola, *Důstojnický sbor — představitel zájmů a vykonavatel vůle monopolistické buržoazie*, spolu úzce souvisí.

Tendence k profesionalizaci buržoazních armád je univerzální a neustále sílí, neboť má z hlediska zájmů monopolního kapitálu četné výhody. Autor sleduje historii a odlišnosti vývoje profesionalizace v ozbrojených silách Velké Británie, USA, Francie a NSR a všimá si obtíží tohoto procesu. Těžkosti však nikterak neodrazují vládnoucí třídu od orientace na žoldnéřskou armádu věku vědeckotechnické revoluce. Monopolistická buržoazie je přesvědčena, že profesionální armáda je nejpevnější a nespolehlivější oporou jejího třídního panství.

Všechny skutečnosti opravňují autora k hodnocení profesionalizace armády jako závažného sociálního a politického problému, který je reakcí buržoazie na prohlubující se sociální krizi soudobých ozbrojených sil imperialistických států.

Cíle profesionalizace se odrážejí v sociálních charakteristikách důstojnického sboru. Autor přesvědčivě vyvrací mýtus buržoazních sociologů, že složení důstojnického sboru odpovídá sociální struktuře společnosti. Například v ozbrojených silách USA se 95 % důstojníků rekrutuje z vrstev, které představují 5 %–6 % obyvatelstva v sociální struktuře, přičemž vyšší důstojníci se rekrutují z nejnivnějších vrstev buržoazní společnosti. V některých armádách (především Velké Británie, Francie) se projevuje tendence ke vzniku uzavřené kasty v důsledku dědičného přenosu vojenského povolání.

Důsledný, promyšlený systém třídního výběru se projevuje i v politické a ideologické orientaci důstojnického sboru, která se vyznačuje konzervativními, reakčními

a vyhraněnými antikomunistickými názory. Tato orientace je výsledkem cílevědomě řízeného socializačního procesu ve vojenských akademiích. Historické zkušenosti svědčí o těsném sepětí důstojnického sboru buržoazních armád s fašismem. Je skutečností, že zrod a vývoj fašistických diktatur není vůbec možný bez účasti militaristických sil, disponujících prostředky ozbrojeného násilí. Tak promyšlený systém výběru, ideologické výchovy, tradicionalismu, politická orientace charakterizují třídní podstatu a skutečnost, že důstojnický sbor je spolehlivým představitelem zájmů a spolehlivým vykonavatelem vůle monopolistické buržoazie.

Sedmá kapitola, *Sociologická charakteristika buržoazní vojenské organizace*, je zaměřena na tři problémy, které profilují tuto oblast: obecnou charakteristiku buržoazní vojenské organizace, její stratifikační aspekty a sociálně organizační důsledky vědeckotechnické revoluce ve vojenství.

Sociologicky zajímavá je charakteristika stratifikačních procesů, rozporů a konfliktů soudobé buržoazní vojenské organizace. Základní rozpor kapitalistické společensko-ekonomické formace se promítá do struktury sociálních vztahů uvnitř buržoazní vojenské organizace a determinuje její rozvrstvení.

Řadu nových jevů v oblasti sociálně organizační struktury přináší vědeckotechnická revoluce ve vojenství. Její důsledky se projevují ve změnách struktury činností, v diferenciaci profesí u důstojnického sboru i mužstva, což je doprovázeno vznikem nových profesionálních skupin. Rostou nároky na řízení a koordinaci jednotlivých složek vojenské organizace, dochází k inflaci hodnoty, delegování odpovědnosti směrem dolů, jsou mobilizovány neformální komunikační sítě, dochází ke změnám v organizační i sociální kontrole atd. Tyto procesy kladou nové požadavky na principy řízení a velení, proces utváření kázně, výcvik a výchovu vojsk a vyúsťují v permanentní organizační krizi. Výzkumy prováděné v ozbrojených silách NSR, USA a Velké Británie dokazují, že v současné době v buržoazních ozbrojených silách narůstá počet potenciálních zdrojů sociálních rozporů a sociálního napětí. Autor provádí i klasifikaci sociálních konfliktů a dochází k závěru, že všechny působí na pozadí základního třídního rozporu mezi buržoazií a proletariátem, který prohlubuje jejich vliv na labilitu buržoazní vojenské organizace a staví vojenské autority před řadu neřešitelných dilemat.

V osmé kapitole, *Bojové motivace, postoje k vojenské službě a morálka*, autor analyzuje podstatu krizových jevů v těchto oblastech v ozbrojených silách USA, NSR a Francie.

Bojové motivace a morálka každé armády jsou těsně spjaty s charakterem sociálně ekonomického systému, kterému slouží. Jeden z hlavních problémů, na něž si stěžují buržoazní ideologové, je nedostatek kladných idejí a motivů. Do soustavy bojových motivací a morálky vojáků buržoazních armád se promítají důsledky celkové ekonomické, politické a morální krize buržoazní společnosti. Pokusy překonat krizi vnitřními reformami a pomocí arzenálu antikomunismu selhávají. Ukazuje se, že stále zřetelněji převažují materiální, tradiční a existenční stimuly vstupu do ozbrojených sil buržoazních států. Národní hodnoty, symboly a ideologické aspekty již nejsou hlavním zdrojem identifikace vojáků a motivací výkonu vojenského povolání. Východisko z krize vidí buržoazní odborníci v orientaci na profesionální armádu, totální manipulaci a donucení, které mají zabezpečit potřebnou sociální soudržnost buržoazních ozbrojených sil a překonat sociální a třídní konflikty.

V deváté kapitole, *Ideologická výchova v ozbrojených silách soudobého imperialismu*, ukazuje autor především na přehodnocení dříve opomíjené a podceňované ideologické výchovy vojáků, zejména v ozbrojených silách USA. Pozornost je věnována zvláštnostem ideologické výchovy v armádách USA, Francie, Velké Británie a NSR.

Docenění úlohy ideologické výchovy vojáků je výrazem přiznání rozhodující role lidského činitele v soudobé válce i vážné obavy z hlubinných procesů, které vyvěrají z všeobecné krize kapitalismu a projevují se v civilní společnosti i v ozbrojených silách. Přes dílčí odlišnosti v ideologické výchově vojáků jednotlivých armád její podstatou je vyhraněný antikomunismus a jeho zvláštní forma – antisovětiismus. Antisovětiismus je hlavní zbraní k ospravedlňování militarizace, vojenských provokací, válek, válečné psychózy, strategických i taktickooperačních záměrů a zdůvodňování dalších kol závodů ve zbrojení.

Úloha ozbrojených sil v sociální struktuře imperialistických států je název desáté kapitoly. Je rozdělena do dvou částí. V úvodní pojednává autor o růstu odporu

revolučních, demokratických a mírumilovných sil proti militarizaci uvnitř kapitalistických zemí. Ve druhé části dokládá na faktech hlavní směry úsilí a výsledky zvyšující se role ozbrojených sil v politické a sociální struktuře hlavních imperialistických států.

Nelze přehlížet, že v imperialistických státech existují určité sociální skupiny, které podporují militaristickou politiku svých vlád. Zároveň existují početné indiferentní vrstvy (podle některých výzkumů představují dvě třetiny až tři čtvrtiny z celkové populace), které jsou „terčovou skupinou“ pro buržoazní militaristicky zaměřenou propagandu. Ozbrojené síly a militaristické kruhy vynakládají obrovské finanční, materiální a technické prostředky na boj o získání ideologické nadvlády ve společnosti.

Tyto síly usilují o získání politické moci v oblasti zahraniční i vnitřní politiky. Využívají a dále aktivizují mimo jiné různé vojenské a polovojenské instituce, které plní celou řadu funkcí v rámci snah o dosažení úplné militarizace společnosti. Mimořádně významným činitelem, který poskytuje ozbrojeným silám všestrannou podporu, je vojenskoprůmyslový komplex.

Vyústěním celé práce je závěrečná, nejobsáhlejší, jedenáctá kapitola. *Vojenskoprůmyslový komplex – nástroj reakční politiky monopolistické buržoazie*. Autor konstatuje rozšíření militarismu v posledních třiceti letech. Jeho doménou se staly západoevropské státy a především USA, kde dosáhl nejnebezpečnějších rozměrů.

Sociologicky velmi zajímavá je podrobná analýza specifických rysů vzniku a vývoje militarismu v USA. Vyznačuje se pozvolným a nepozorovatelným získáváním mocenskopolitických pozic vojáky. Pro výkon nových sociálních rolí vojáků v mocenskopolitické struktuře vytvořily příznivé předpoklady takové okolnosti, jako gloriola slávy a vítězství z druhé světové války, bohaté zkušenosti z organizační a řídicí práce a koordinace hospodářskopolitických a vojenských záležitostí, disponování nejdokonalějšími informacemi, domácí a zahraniční konexe atd. K dalším specifickým rysům militarismu v USA náleží značný vzrůst vlivu sboru náčelníků štábů, relativní pokles politické autonomie nejvyšších ústavních představitelů, prezidenta a Kongresu USA, pramenící z jejich závislosti na vojensko-odborné expertíze, intenzivní angažovanost představitelů ozbrojených sil v zahraničně politických otázkách, doprovázená zejména růstem aktivity vojáků ve vnitřní politice, a přímo horečná snaha představitelů ozbrojených sil ovládnout ideologický život země.

Autor v této kapitole analyzuje militarismus jako mezinárodní jev. Ukazuje na omezenost buržoazní kritiky militarismu, na Leninův přínos a východiska marxisticko-leninské kritiky. Pro ně je charakteristický především konkrétně historický, třídní přístup, komplexnost respektující skutečnost, že militarismus představuje soubor vzájemně se podmiňujících a prostupujících procesů, které vyvěrají především z ekonomické základny kapitalismu. Jeho centrem a základnou je aliance nejmocnějších představitelů ekonomiky, politiky a vojenství, tj. vojenskoprůmyslový komplex.

Pozoruhodná a zdařilá je sociologická analýza historie vzniku, vývoje ekonomických zdrojů a růstu vlivu vojenskoprůmyslového komplexu na ekonomické procesy. V institucionální sféře je zcela novým jevem existence a fungování rozsáhlé sítě vztahů mezi vojenskými a polovojenskými centry. Svědčí o tom, že „militarizace ekonomické základny nutně vede k militarizaci nadstavbové, institucionální sféry buržoazní politické struktury, ...“ která „zpětně ovlivňuje ekonomický život země a urychluje militarizační procesy v něm probíhající“ (s. 136). Tak novými fakty dokládá autor obecnou platnost marxisticko-leninské teze o dialektické jednotě ekonomické základny a společenské nadstavby kapitalistické společnosti. Vznik a vývoj vojenskoprůmyslového komplexu je zákonitým jevem, který v současné etapě vedl mimo jiné ke změně politického systému v diktaturu nejreakčnějších sil monopolistické buržoazie, přispívá k procesu dalšího zespolečnění výroby, prohlubuje všechny rozpory soudobé kapitalistické společnosti a tím urychluje vytváření materiálních předpokladů zániku imperialismu.

Studie J. Hraběte je zdařilým výběrem aktuálních, zajímavých, fundovaných poznatků z dosavadní rozsáhlé produkce autora. Zároveň přináší nové, nejednou objevné informace o sociálním portrétu ozbrojených sil soudobého imperialismu. Může posloužit nejen sociologům, ale i těm, kdož se zabývají politologickou, vojenskou, ekonomickou problematikou soudobého imperialismu i vojensko-politickými otázkami mezinárodních vztahů.

Miroslav Ryška